

**A CULTURAL-HISTORICAL DOCUMENT OF THE ERA
(OLIVER WARDDROP'S AND ARTHUR LEIST'S LETTERS TO IVANE MACHABELI)¹**

ეპოქის კულტურულ-ისტორიული დოკუმენტი
(ოლივერ უორდროპისა და არტურ ლაისტის წერილები ივანე მაჩაბელს)²

TEA TVALAVADZE

Doctor of philology

Giorgi Leonidze State Museum of Georgian Literature, vice-director

Gia Chanturia N8, 0108, Tbilisi, Georgia

+995 599 252 633, teatvalavadze@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3742-6825>

Abstract. Ivane Machabeli holds an honourable place among other Georgian thinkers of the 19th century. He was versatile: translator, publicist, journalist, founder and secretary of the *Society for Spreading Literacy among Georgians*, editor of the magazine *Iveria* and a newspaper *Droeba*. Machabeli was a member of "The Knight in the Panther's Skin's" text defining commission and editor of the version published by Giorgi Kartvelishvili in 1888.

Archival manuscripts are significant sources of information for studying Ivane Machabli's biography, literary heritage and public career. They are fundamental for examining Georgian literature, the history of translation, the social-cultural and economic context of the period, and scholarly relations between Georgia and the outer world.

In 1984, translations of Ivane Machabli's six French letters and Oliver Wardrop's three French letters preserved at the Literature Museum and Bodleian Libraries of the University of Oxford have already been published in Georgia.

Recently, while exploring the archival collections of the Literature Museum, we have uncovered some more pieces of the previously unpublished French correspondence, namely: Oliver Wardrop's two letters addressed to Ivane Machabeli and Arthur Leist's six letters to Ivane Machabeli.

The epistolary legacy above proves Ivane Machabel's close relationship with Oliver Wardrop and Arthur Leist, which primarily originated from an interest towards Georgian culture. On the other hand, the correspondence shows the English scholar's and the German writer's enthusiasm and attraction towards Georgia. These rediscovered French letters, which give a clear picture of the cultural circumstances of the era, are, therefore, documents of highly significant value.

Keywords: archival studies, manuscripts, correspondence, Ivane Machabeli, Olver Wardrop, Arthur Leist

¹ This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia [Grant No.YS-21-2276, "Textual research and historical-cultural analysis of Ivane Machabeli's documentary prose"]

² კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით [გრანტი N YS-21-2276, „ივანე მაჩაბლის დოკუმენტური პროზის ტექსტუალური კვლევა და ისტორიულ-კულტურული ანალიზი“].

თეა თვალავაძე

ფილოლოგიის დოქტორი

გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის

სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორის მოადგილე

გიორგი ჭანტურიას ქუჩა N8, 0108, თბილისი, საქართველო

+995 599 265 233, teatvalavadze@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3742-6825>

აბსტრაქტი. ივანე მაჩაბელს XIX საუკუნის ქართველ მოღვაწეთა შორის საპატიო და განსაკუთრებული ადგილი უკავია. იგი იყო მრავალმხრივი მოღვაწე – მთარგმნელი, პუბლიცისტი, ჟურნალისტი, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დამფუძნებელი და მდივანი, ჟურნალ „ივერიისა“ და გაზეთ „დროების“ რედაქტორი, „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენი კომისიის წევრი და გიორგი ქართველიშვილისეული გამოცემის რედაქტორი 1888 წელს.

ივანე მაჩაბლის ბიოგრაფიის – ლიტერატურული მემკვიდრეობისა და საზოგადოებრივი საქმიანობის საკვლევად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ხელნაწერი წყაროები. ეს მასალა სანდო დასაყრდენია ქართული მწერლობის, თარგმანის ისტორიის, საზოგადოებრივ-კულტურული, ეკონომიკური თუ ქართულ-უცხოური ლიტერატურული ურთიერთობების შესასწავლად.

გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში და ოქსფორდის ბოდლეის ბიბლიოთეკაში დაცული ივანე მაჩაბლის სამი ფრანგული და ოლივერ უორდროპის ექვსი ფრანგული წერილის თარგმანი დაიბეჭდა 1984 წელს. საარქივო მასალის შესწავლის შედეგად, ლიტერატურის მუზეუმში აღმოჩნდა დღემდე გამოუქვეყნებელი ფრანგულენოვანი წერილები – ოლივერ უორდროპის ორი წერილი ივანე მაჩაბლისადმი და არტურ ლაისტის ექვსი წერილი ივანე მაჩაბლისადმი.

ეს წერილები დასტურია იმისა, თუ რა ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ივანე მაჩაბელს ოლივერ უორდროპთან და არტურ ლაისტთან, რომელიც, პირველ რიგში, ქართული კულტურის ინტერესებიდან გამომდინარეობდა. თავის მხრივ, როგორც ამ ეპისტოლეებიდან ჩანს, ინგლისელიცა და გერმანელიც უანგაროდ იყვნენ შეყვარებული საქართველოზე. ეს ახლად აღმოჩენილი ფრანგულენოვანი წერილები იძლევა ეპოქის კულტურული ვითარების მკაფიო სურათს და სწორედ ამით არის ფასეული.

საკვანძო სიტყვები: საარქივო კვლევები, ხელნაწერები, მიმოწერა, ივანე მაჩაბელი, ოლივერ უორდროპი, არტურ ლაისტი

შესავალი: ივანე მაჩაბელს XIX საუკუნის ქართველ მოღვაწეთა შორის საპატიო და განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. იგი იყო მრავალმხრივი მოღვაწე – მთარგმნელი, პუბლიცისტი, ჟურნალისტი, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დამფუძნებელი წევრი და მდივანი, ჟურნალ „ივერიისა“ და გაზეთ „დროების“ რედაქტორი, „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენი კომისიის წევრი და გიორგი ქართველიშვილისეული გამოცემის რედაქტორი. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს უილიამ შექსპირის ივანე მაჩაბლისეულ თარგმანებს. ამ თარგმანებით ივანე მაჩაბელმა სათავე დაუდო არა მარტო შექსპირის გაცნობას ქართველი მკითხველისათვის, არამედ ქართული სალიტერატურო ენის ერთ-ერთ ფუძემდებლადაც გვევლინება. „ვისრამიანის“ სწორუპოვარი პოეტური თარგმანის (XII საუკუნე) შემდეგ, სწორედ ივანე მაჩაბლის თარგმანებმა ითამაშა დიდი როლი სალიტერატურო ენის დახვეწასა და განვითარებაში. ამავდროულად, შექსპირის მაჩაბლისეული თარგმანებით იწყება პოეტური ნაკადი ქართულ დრამატურგიაში.

ივანე მაჩაბელი ქართველ მწერალთა იმ თაობის წარმომადგენელია, რომლებმაც კოლონიურ პირობებში სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტები შექმნეს: წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება დააფუძნეს – ქართული სკოლები გახსნეს და განათლება ააღორძინეს; ლიტერატურულ გამოცემათა პარალელურად, მრავალფეროვანი და ქვეყნის ეკონომიკურ აღორძინებას მორგებული ჟურნალ-გაზეთები დააარსეს; მეტიც, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ხელშეწყობის მიზნით, დამოუკიდებელი ფინანსური ინსტიტუტი – საადგილმამულო სათავადაზნაურო ბანკი შექმნეს. ივანე მაჩაბელი სწორედ ამ ბანკის დირექტორი იყო. მოგვიანებით, მან ქართლის სასოფლო-სამეურნეო სინდიკატი დააარსა და საქართველოში მეწარმეობის განვითარებას შეუწყო ხელი. ამრიგად, უდავოა, რომ ივანე მაჩაბლის პიროვნებას, მის მოღვაწეობას უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქართველი ხალხის იმდროინდელი კულტურული, პოლიტიკური და ეკონომიკური ცხოვრების შესასწავლად.

მეთოდი: ივანე მაჩაბლის ბიოგრაფიის – ლიტერატურული მემკვიდრეობისა და საზოგადოებრივი საქმიანობის – დასადგენად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ხელნაწერი წყაროები. ეს მასალა სანდო დასაყრდენია ქართული მწერლობის, თარგმანის ისტორიის, საზოგადოებრივ-კულტურული, ეკონომიკური თუ ქართულ-უცხოური ლიტერატურული ურთიერთობების საკვლევად. გამოყენებულია არქივთმცოდნეობის მეთოდი, რომელიც დაგვეხმარა ივანე მაჩაბლისადმი გამოუქვეყნებელი წერილების მიკვლევაში.

შედეგი: ზოგადად, მწერლის ეპისტოლურ მემკვიდრეობაში იკვეთება არა მხოლოდ ავტორის, არამედ ეპოქის სახეც, ამიტომ ოლივერ უორდროპისა და არტურ ლაისტის წერილებს ივანე მაჩაბელთან დიდი მნიშვნელობა ექნება მე-19 საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედის კულტურულ-ისტორიული ვითარების შესასწავლად.

მსჯელობა: გამოჩენილმა ბრიტანელმა დიპლომატმა, მთარგმნელმა და ქართველოლოგმა – ოლივერ უორდროპმა (1864-1948) საქართველოში პირველად 1887 წელს იმოგზაურა და აქედან მოყოლებული სიცოცხლის ბოლომდე ქართული ლიტერატურისა და ისტორიის, სამსახურში იყო. 1888 წელს ლონდონში გამოიცა ოლივერ უორდროპის „The Kingdom of Georgia“ („საქართველოს სამეფო“). წიგნი ილუსტრირებული იყო და მიმოიხილავდა საქართველოს მოკლე ისტორიას, ქართულ ენასა და ლიტერატურას თუ ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებას. 1894 წელს ლონდონში გამოქვეყნდა სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისას“ უორდროპისეული თარგმანი. ამ დროს იგი უკვე ბრიტანეთის გაერთიანებული სამეფოს საელჩოს თანამშრომელი იყო სანკტ-პეტერბურგში. 1894 წლიდან ოლივერ უორდროპის ქართველოლოგიურ საქმიანობაში მისი და, მარჯორი უორდროპიც ჩაერთო. სწორედ მარჯორის სახელთან არის დაკავშირებული „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი პროზაული თარგმანი ინგლისურ ენაზე, რომელიც 1912 წელს, მარჯორის გარდაცვალების (1909) შემდეგ, ოლივერ უორდროპმა ლონდონში გამოსცა და წინათქმაც დაურთო. უნდა აღინიშნოს, რომ და-მმა უორდროპების დამსახურებაა კონსტანტინე ბალმონტის დაინტერესება რუსთველის პოემით. ეს ბედნიერი შემთხვევის წყალობით მოხდა. და-მმა უორდროპები გემით ბათუმიდან ოდესაში მგზავრობისას, კაიუტაში ხმამაღლა კითხულობდნენ „ვეფხისტყაოსანს“. ბალმონტი მოიხიბლა მისთვის უცხო ენაზე წაკითხული პოემის ჟღერადობით და იკითხა, რა იყო ესოდენ მუსიკალური ტექსტი. ასე გაეცნო რუსი მწერალი „ვეფხისტყაოსანს“, რომლის თარგმნას შემდგომ რამდენიმე წელი შეაღია (პოემის არასრული თარგმანი პირველად გამოიცა 1917 წელს მოსკოვში, სრულად კი – 1933 წელს პარიზში).

1913 წელს ოლივერ უორდროპმა გამოაქვეყნა ბრიტანეთის მუზეუმში დაცული ქართული ხელნაწერების აღწერილობა, 1914 წელს კი – „ვისრამიანის“ ახალი თარგმანი. იმავე წელს დაბეჭდა გიორგი ბრწყინვალის ძეგლისდების თარგმანი. 1915 წელს პარიზში

გამოქვეყნდა ოლივერ უორდროპის მიერ ქართულიდან ინგლისურად ნათარგმნი იაკობ მოციქულის ჟამისწირვა.

ოლივერ უორდროპი, როგორც ბრიტანეთის სამეფოს უმაღლესი წარმომადგენელი (1919 წლიდან), მაქსიმალურად უჭერდა მხარს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას. მას საბჭოთა ოკუპაციის მერვე არ შეუწყვეტია საქართველოზე ზრუნვა – 1930 წელს ინგლისში დააარსა საქართველოს საისტორიო საზოგადოება და გამოსცემდა ჟურნალს „გეორგიკა“.

ოლივერ უორდროპი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართულ ინტელიგენციასთან. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მისი ურთიერთობა ივანე მაჩაბელთან. 1896 წელს ოლივერ უორდროპი ივანე მაჩაბელს სწერდა: „იულიუს კეისრის“ თქვენეული თარგმანი სწორედ რომ საამაყოა: ეს არის თქვენი გენიისა და ამავე დროს თქვენი ენის განსაცვიფრებელი სიმდიდრის მტკიცება. მე წკითხული მაქვს ამ პიესის ფრანგული, გერმანული, რუსული და ბულგარული თარგმანები, მაგრამ არც ერთი მათგანი არ არის დედანთან ისე სარწმუნო, როგორც თქვენი. თანამედროვეთ რომც არ დაგაფასონ სათანადოდ, თქვენ ისეთი რამ შეჰქმენით, რითაც შთამომავლობა აღფრთოვანებული იქნება“ (შარაძე, 1984:311).

ერთი შეხედვით, თითქოსდა საოცარია, რომ ინგლისურის ნაცვლად ოლივერ უორდროპისა და ივანე მაჩაბლის მიმოწერა ფრანგულ ენაზე წარმოებდა. ასევე ფრანგულ ენაზე სწერდნენ ერთმანეთს გერმანელი არტურ ლაისტი და ივანე მაჩაბელი. ეს ფაქტი – მიმოწერა ფრანგულ ენაზე, ალბათ, XIX საუკუნის ეტიკეტით აიხსნება. ფრანგული მიიჩნეოდა როგორც დიპლომატიის, ისე ზეპური საზოგადოების ენად. როგორც ჩანს, ამგვარ ეტიკეტს ინტელექტუალური საზოგადოების წევრებიც იზიარებდნენ.

გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში და ოქსფორდის ბოდლეის ბიბლიოთეკაში დაცული ივანე მაჩაბლის სამი ფრანგული და ოლივერ უორდროპის ექვსი ფრანგული წერილის თარგმანი 1984 წელს დაბეჭდა გურამ შარაძემ წიგნში „ბედნიერებისა და სათნოების საუნჯე“. ჩვენს ამჟამინდელ პუბლიკაციაში გათავაზობთ ოლივერ უორდროპის ორ წერილს ივანე მაჩაბლისადმი.

სტატიაში გამოქვეყნებული ოლივერ უორდროპისა და არტურ ლაისტის ფრანგულენოვანი წერილები ივანე მაჩაბლისადმი დაცულია გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში და იბეჭდება პირველად.

ოლივერ უორდროპის წერილი ივანე მაჩაბელს – N14218-ბ.

ბალიოლის კოლეჯი, ოქსფორდი, 20/1 თებერვალი, 1891 (ინგლისი).

ძვირფასო ბატონო,

სულ რამდენიმე სიტყვით მსურს, მადლობა გადაგიხადოთ კარგი მოგონებებისთვის, რომელთა მიმართაც ძალიან სენტემენტალური ვარ და მოუთმენლად მოველი ბედნიერ დღეს, როცა პირადად შევძლებ მადლიერების გამოხატვას.

ნაკლებად შესაძლებელია, დავტოვო ინგლისი ოქტომბრის თვემდე. უნივერსიტეტში ჩემი გამოცდები იქნება ივლისში და ჩემი სამხედრო დავალებები დაიკავებს მთელ სექტემბერს. როცა მე სრულიად გავთავისუფლდები, გამოვფრინდები საქართველოსკენ, მომხიბლავი ქვეყნისკენ, რომელიც ყოველთვის მიზიდავს და უფრო და უფრო აღმაფრთოვანებს.

არ არის საჭირო გესაუბროთ იმის შესახებ, რაც ამჟამად ჩვენში ხდება, თქვენი გაზეთები ისედაც აშუქებენ აქ მიმდინარე ყველა მნიშვნელოვან მოვლენას. სიტუაცია უფრო მშვიდდება. ვისაც ეროვნული ღირსება აქვს (სამწუხაროდ, ბევრნი არ ვართ),

სირცხვილისაგან წითლდება ჰელგოლანდის¹ საქმესთან დაკავშირებით. ბრედლოუს² სახით ბრიტანეთმა დაკარგა დიდი სახელმწიფო მოღვაწე, რომელსაც შეეძლო, გაძლიერებოდა ხალხს თავისუფლებისაკენ, ყოველგვარი გადახვევის გარეშე – ისტორიისა და კანონის ფარგლებში.

კიდევ ერთხელ გმადლობთ. გთხოვთ, გადასცეთ თავად ილია ჭავჭავაძესა და სიმონ წერეთელს³ ჩემი ღრმა პატივისცემა.

პატივი მაქვს, ვიყო თქვენი ერთგული

ოლივერ უორდროპი

ოლივერ უორდროპის წერილი ივანე მაჩაბელს – N14174-ბ.

ქერჩი, 29/10 სექტემბერი, 1895.

მვირფასო მეგობარო,

ორი ჩემი მეგობარი, ბატონი ვილიამსები, უნივერსიტეტის ამხანაგები, რამდენიმე დღით ჩამოვიდნენ ჩვენთან. ხვალ ისინი მიემგზავრებიან ნოვოროსიისკში, ვლადიკავკაზსა და თბილისში, სადაც უნდა ჩავიდნენ 3/15 სექტემბერს. დაბინავდებიან სასტუმრო „ლონდონში“ ორი-სამი დღით. თუ ისევ თბილისში იქნებით, ძალიან მინდა, რომ ჩემს მეგობრებს ჰქონდეთ თქვენი გაცნობის პატივი. მე მათ მივუცვი თქვენი მისამართი. წინასწარ გიხდით მადლობას ყველაფრისთვის, რასაც გააკეთებთ, რომ ჩემი მეგობრების ჩამოსვლა იყოს სასარგებლო და სასიამოვნო.

წიგნების გამომცემელ საზოგადოებას თბილისიდან ჯერ კიდევ არ გამოუგზავნია ანგარიშ-ფაქტურა, თუმცა, წიგნები დიდი ხანია მივიღე.

გთხოვთ, მოუყვეთ ჩვენს მეგობრებს თბილისში ჩემზე ბევრი რამ. ჩემმა დამ დამავალა, გადასცეთ მეგობრული მოკითხვა პრინცესა ტასოსა⁴ და პრინცესა ბაბოს⁵. გართმევთ ხელს,

ოლივერ უორდროპი

***

არტურ ლაისტს (1852–1927), გერმანელ მწერალს, პუბლიცისტსა და მთარგმნელს ილია ჭავჭავაძემ „შორეული თავისიანი“ უწოდა. არტურ ლაისტი საქართველოში 1881

¹ ჰელგოლანდი – კუნძული ჩრდილოეთის ზღვაში, გერმანიის საზღვრიდან 40 კილომეტრში, რომელიც 1807 წლიდან 1890 წლამდე ბრიტანეთის მფლობელობაში იყო. 1890 წელს ხელი მოეწერა ხელშეკრულებას გერმანიასა და დიდ ბრიტანეთს შორის და კუნძული გადავიდა გერმანიის მფლობელობაში. რამდენიმე ხანში ჰელგოლანდი გერმანიის სამხედრო ფლოტის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ბაზად იქცა. როგორც ჩანს, დიპლომატი და პოლიტიკოსი, ოლივერ უორდროპი უკმაყოფილოა ჰელგოლანდის კუნძულის გერმანიისთვის გადაცემის გამო.

² ჩარლზ ბრედლოუ (1833-1891) – ინგლისელი პოლიტიკოსი, 1866 წელს დააარსა ბრიტანეთის სეკულარული საზოგადოება, იყო ათეისტი და სეკულარული იდეების პროპაგანდისტი.

³ სიმონ გიორგის ძე წერეთელი (1844-1931) – იურისტი, საზოგადო მოღვაწე, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დამფუძნებელი წევრი, ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობის წინამძღოლი (1889-1901).

⁴ ანასტასია (ტასო) ალექსანდრეს ასული ბაგრატიონი-დავითიშვილი-მაჩაბელი (1869-1917) – ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა და საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების წევრი, ივანე მაჩაბლის მეუღლე.

⁵ ბაბო ალექსანდრეს ასული ბაგრატიონი-დავითიშვილი (1870-1917) – ქველმოქმედი, ივანე მაჩაბლის ცოლისდა.

წელს დაინტერესდა ფრიდრიხ ფონ ზოდენშტედტისა და მისი წიგნის „ათას ერთი დღე აღმოსავლეთში“ (I-II ტომი, 1849-1850) გაცნობის შედეგად, ამავე პერიოდში დაიწყო ქართული ენის შესწავლა და დაუკავშირდა ილია ჭავჭავაძეს, ივანე მაჩაბელს, ნიკო ნიკოლაძეს, აკაკი წერეთელს, დავით ერისთავსა და სხვებს. 1884 წელს არტურ ლაისტმა ერთი თვე დაჰყო საქართველოში. ამ შთაბეჭდილების შედეგად, 1885 წელს პოლონურ ენაზე გამოსცა წიგნი „საქართველო, ბუნება, ადათ-წესები და მოსახლეობა“. ამავე წელს, ივანე მაჩაბლის დახმარებით, შეუდგა „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნას. არტურ ლაისტის მიერ ევროპულ ენაზე პოეტურად პირველად ნათარგმნი „ვეფხისტყაოსნი“ 1890 წელს გამოიცა ლაიპციგში. მანამდე, 1887 წელს, მან გერმანულად გამოსცა ქართული პოეზიის ანთოლოგია.

არტურ ლაისტი 1892 წლიდან საქართველოში დამკვიდრდა და ქართველებთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდა ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. 1904 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი „ქართველი ხალხი“, რომელიც რამდენიმე ევროპულ ენაზე ითარგმნა. 1906 წელს თბილისში დააარსა გერმანულენოვანი გაზეთი „Kaukasische Post“ („კავკასიური ფოსტა“), რომელსაც წელიწადნახევრის მანძილზე თავად რედაქტორობდა. გაზეთი 1914 წელს, პირველი მსოფლიო ომის დაწყების გამო, დაიხურა. არტურ ლაისტის რამდენიმე ორიგინალური მოთხრობა ქართულ რეალობას შეეხება. 1923 და 1927 წლებში ორ წიგნად გამოიცა არტურ ლაისტის თხზულებათა კრებული „საქართველოს გული“.

არტურ ლაისტი დაკრძალულია მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში.

არტურ ლაისტის წერილები ივანე მაჩაბელთან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ფრანგულ ენაზეა.

არტურ ლაისტის წერილი ივანე მაჩაბელს – N14168-ბ.

კამენკა, 28/16 თებერვალი, 1891.

ჩემო უძვირფასესო მეგობარო,

პირველ რიგში, მიიღეთ ჩემი გულწრფელი მილოცვა თქვენს დაოჯახებასთან დაკავშირებით. დაგავიწყდათ, რომ მოგეწერათ, ვინ შეირთეთ, თუმცა, იცით, რომ ყველაფერი, რაც უკავშირდება თბილისურ ცხოვრებას, ძალიან მაინტერესებს. მთელი გულით გმადლობთ თარგმანებისათვის, რომლებითაც ძალიან კმაყოფილი ვარ. თუ დრო გექნებათ და გსურთ, მასიამოვნოთ, გთხოვთ, დანარჩენიც მითარგმნოთ, რადგან რამდენიმე თარგმანი მესაჭიროება ჩემი „ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის“. მოუთმენლად ველი „ქართულ-რუსულ ლექსიკონს“, რომელიც ძალიან მჭირდება. მე იოლად ვკითხულობ ქართულ ჟურნალებს. ჟურნალ „ივერიის“ ერთ-ერთი მომდევნო ნომრისთვის მოვამზადებ ქართული ცხოვრების შესახებ ჩემი ახალი მოთხრობის „ვარიპანიძიანთ ნინო“-ს რეზიუმეს, რომელიც გამოიცემა შტუტგარტში, „Über Land und Meer“-ში ან „Illustrierte Welt“-ში, რადგან ეს ორი ჟურნალი ერთდროულად გამოდის ერთსა და იმავე გამომცემლობაში. ამას გარდა, პიერსონისათვის¹ ვამზადებ სამ მოთხრობას: „Am Schwarzen Meere“ („შავ ზღვაზე“) – რომელიც უკვე გამოიცა; „Ketewwan“ („ქეთევანი“); „Der kleine Janira“ („პატარა ჯანირა“). დღემდე არაფერი მიმიღია პიერსონისაგან. რამდენჯერმე მივსწერე, შეენახა „ვეფხისტყაოსნის“ რეკურსიები, მაგრამ, როგორც ჩანს, ის ძალიან ზარმაცია. როგორ არის ჭავჭავაძე?

¹ პიერსონი – გერმანელი გამომცემელი.

მაისში მივდივარ კონსტანტინოპოლში, რომელიც ძალიან მიზიდავს და ივლისში დავბრუნდები თბილისში. დიდი ხანია, მინდა, ვნახო ლამაზი თურქული ქალაქი და ბოსფორი.

მომიკითხეთ ჩემი ყველა მეგობარი, ნახვამდის. გულწრფელად გართმევთ ხელს.

*თქვენი არტურ ლაისტი
ვოლინის¹ გუბერნია
კორეცის² გავლით კამენკა³*

არტურ ლაისტის წერილი ივანე მაჩაბელს – N14170-ბ.

ლეოპოლი, 1 დეკემბერი, 1891, ავსტრია.

ჩემო უძვირფასესო მეგობარო!

დიდი ხანია, თქვენგან არაფერი გამიგია, ჩემო ძვირფასო. მთელი ზაფხული იმედი მქონდა, შემოდგომაზე გნახავდით, მაგრამ ჩემი გამომგზავრების წინ ისე ავად გავხდი, რომ ხანგრძლივ მგზავრობას ვერ შევძლებ. საბოლოოდ გადაწყვიტე, ზამთარი გავატარო ლეოპოლში, სადაც ცხოვრება ძალიან ძვირი არ არის. ვმუშაობ დილიდან საღამომდე, რომ გაზაფხულამდე დავსრულო დიდი რომანი საქართველოს ცხოვრებაზე ჟურნალისთვის “Uber Land und Meer” და შთაბეჭდილებების წიგნი სახელწოდებით „ერთწლიანი ხეტიალი კავკასიაში“. “Uber Land und Meer”-ში წაიკითხეთ ჩემი მოთხრობა „ვარო“?⁴ ამ ზამთარს ლაიპციგში, ვიპლემ ფრიდრიჰის გამომცემლობაში, ვაქვეყნებ წიგნს, რომელშიც შევა სამი მოთხრობა. ჩემმა გამომცემელმა მომაწოდა რეცენზია, რომელსაც თქვენ გიგზავნით. შესაძლოა, თქვენ თარგმნოთ „ივერიისათვის“. ის იყო გამოქვეყნებული „Blätter für Litterarische Unterhaltung“-ში. მხოლოდ ახლა წავიკითხე „ივერიაში“ ჩვენი ძვირფასი მეგობრის დათიკო ერისთავის⁵ გარდაცვალების შესახებ. ამ ამბავმა ძალიან დამაძარდიანა. მე აქ ვიღებ „ივერიას“ და ძალიან დიდი ინტერესით ვკითხულობ. ამგვარად, თქვენი ლიტერატურისა და ყველაფრის საქმის კურსში ვარ, რაც მნიშვნელოვანი ხდება საქართველოში. როგორ არის ჭავჭავაძე, გოგებაშვილი და ყველა ჩვენი ამხანაგი? „ივერიაში“ ვიპოვე ა. წერეთლის ლამაზი ლექსი „გედი“: „სიკვდილის წინეთ ამბობენ“ და ა. შ. მე მას ვთარგმნი.

იმედი მაქვს, მალე გამომიგზავნით თქვენს რომელიმე ნოველას. მოუთმენლად ველოდები მათ, მოკითხვა თქვენს ძმას⁶, ილიკო ჭავჭავაძესა და ჩვენს ყველა მეგობარს.

*თქვენი არტურ ლაისტი
ლეოპოლი (ლემბერგი)⁷
Place Chorążczyzna 15, II სართული*

არტურ ლაისტის წერილი ივანე მაჩაბელს – N14171-ბ.

¹ ვოლინი – ოლქი ჩრდილო-დასავლეთ უკრაინაში.

² კორეცია – სოფელი რივნეს ოლქში, უკრაინაში.

³ კამენკა – სოფელი ვოლინის ოლქში, უკრაინაში.

⁴ მოთხრობა პირველად 1888 წელს გამოქვეყნდა გერმანულ ჟურნალში “Uber Land und Meer”.

⁵ დავით გიორგის ძე ერისთავი (1847–1891) – მწერალი, დრამატურგი, გაზეთის „Kavkaz“ რედაქტორი (1882 წლიდან).

⁶ ვასილ მაჩაბელი (1854–1918) – იურისტი, საზოგადო მოღვაწე, ივანე მაჩაბლის ძმა.

⁷ ლევი (ლვოვი) – ქალაქი დასავლეთ უკრაინაში, რომელიც 1772–1918 წლებში შედიოდა ავსტრიის შემადგენლობაში და ერქვა ლემბერგი.

ლემბერგი, 8 იანვარი, 1892.

ჩემო უძვირფასესო მეგობარო!

უპირველეს ყოვლისა, მიიღეთ ჩემი გულწრფელი საახალწლო მოლოცვა. თქვენმა წერილმა ძალიან გამახარა და უფრო ადრე გიპასუხებდით, დაკავებული რომ არ ვყოფილიყავი. გუშინ თბილისიდან მივიღე „Новое Обозрение“, სადაც თქვენ გამოაქვეყნეთ „Blaetter fur Litterarische Unterhaltung“-ის რეცენზიის თარგმანი. იძულებული ვარ, ისევ შეგაწუხოთ ერთი სათხოვრით. გასულ წელს თქვენ გამოაგზავნინეთ ჩუბინოვის¹ ლექსიკონი, მაგრამ სამწუხაროდ, გამომიგზავნეს რუსულ-ქართული ლექსიკონი, რომელიც თითქმის უსარგებლო იყო ჩემთვის, რადგან ჩემი თარგმანებისათვის მე მჭირდება ქართულ-რუსული ლექსიკონი. ამის გამო მინდა, გთხოვოთ ჩემი პეტიციის წარდგენა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისთვის. შესაძლოა, ამ ბატონებმა გამოიჩინონ გულისხმიერება და უფასოდ გამომიგზავნონ ეს წიგნი. ის მე ძალიან მესაჭიროება. მინდოდა, ხელახლა მეთარგმნა რამდენიმე ლექსი და შესაძლოა, „ივერიიდან“ რაიმე მოთხრობა, მაგრამ ლექსიკონის გარეშე არაფერი გამომივა. რამდენიმე კვირაში მე გამოგიგზავნით ჩემი მოთხრობების პირველ ტომს. ჩემი ახალი რომანი „Neue Kulturmenschen“ („ახალი კულტურული ადამიანი“) დასრულდება თებერვალში. თუ ჩემს მილოცვებს გადასცემთ წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, გთხოვთ, ასევე მიაწოდოთ ჩემი მისამართი ფრანგულად ან გერმანულად.

წელს ჩვენთან ზამთარი არ არის, მაგრამ შესაძლებელია, ის კიდევ დადგეს. როგორ არის ქალბატონი კაკო ჭავჭავაძე?² ილია ჭავჭავაძეს ძალიან დიდი ხანია მართებს ჩემი ერთი წერილი. მე ვკითხულობ ყოველდღე „ივერიას“ და ამგვარად საქმის კურსში ვარ, რა ხდება თქვენს ლიტერატურაში. ძალიან მაინტერესებს გიორგი წერეთლის რომანის „პირველი ნაბიჯი“ წაკითხვა. მომიკითხეთ ჩემი მეგობრები.

თქვენი არტურ ლაისტი

ლემბერგი, Place Chorążczyzna 15, II სართული

არტურ ლაისტის წერილი ივანე მაჩაბელს – N14173-ბ.

ბათუმი, 4 მარტი, 1895.

ჩემო ძვირფასო მეგობარო,

„მოამბეში“ წავიკითხე „ვარპანიძიანთ ნინოს“ თქვენეული თარგმანი³ და საჭიროდ მივიჩნევ, გამოვხატო გულწრფელი და ღრმა მადლიერება. ყველა მოხიბლულია თქვენი თარგმანით, რაც ამტკიცებს, რომ „ჰამლეტის“ თქვენეულ თარგმანს არ დაუკარგავს მაღალმხატვრულობა და ქართულ ენაზეც იშვიათი ელეგანტურობითა და პოეტური სრულყოფილებით გამოირჩევა, მიუხედავად იმისა, რომ მან ლიტერატურის არენიდან უკან დაიხია, რაც დასანანია.

ათასგზის გმადლობთ, ჩემო ძვირფასო, ლამაზი თარგმანისათვის. სააღდგომოდ ჩამოვალ ტფილისში და გეახლებით, რათა პირადად გადაგიხადოთ მადლობა.

ნახვამდის,

თქვენი არტურ ლაისტი

¹ დავით იესეს ძე ჩუბინაშვილი (1814-1891) – ლექსიკოგრაფი და ენათმეცნიერი. 1840 წელს გამოსცა ქართულ-რუსულ-ფრანგული ლექსიკონი, 1846 წელს კი – რუსულ-ქართული ლექსიკონი.

² მარიამ (კაკო) დავითის ასული ჭავჭავაძე (1849-1921) – ალექსანდრე ჭავჭავაძის შვილიშვილი, ზაქარია გულბათის ძე ჭავჭავაძის (1824-1905) მეუღლე.

³ მოთხრობის მაჩაბლისეული თარგმანი დაიბეჭდა ჟურნალ „მოამბეში“ (1895, N2, 3, 4).

არტურ ლაისტის წერილი ივანე მაჩაბელს – N14172-ბ.

ბათუმი, 14 აგვისტო, 95.

ჩემო ძვირფასო მეგობარო!

რადგან „მოამბის“ მკითხველებს ძალიან სურთ, გაეცნონ ჩემს სხვა ნაწარმოებებს საქართველოში ცხოვრების შესახებ, მე ვბედავ, გთხოვოთ ჩემი კიდევ ერთი მოთხრობის „ვაროს“ თარგმნა, რომელიც გამოქვეყნდა „Uber Land und Meer“-ში. თუ თქვენ თანახმა იქნებით, ჩემო ძვირფასო მეგობარო, მე სასწრაფოდ გამოგიგზავნით ზემოხსენებულ ჟურნალს და დაგრჩებით ძალიან მადლიერი.

ხელს გართმევთ,

თქვენი არტურ ლაისტი

არტურ ლაისტის წერილი ივანე მაჩაბელს – N14169-ბ.

კამენკა, 16 მაისი, 1897.

ჩემო უძვირფასესო მეგობარო!

უპირველეს ყოვლისა, მინდა, მადლობა გადაგიხადოთ ლექსებისთვის, რომელთა გამოგზავნითაც თქვენ უდიდესი სიკეთე გააკეთეთ. განსაკუთრებით მომეწონა ერთი – ორბელიანის „მოგონება“¹. პოეტმა ის დაწერა წინანდალში, სადაც მე ძალიან სასიამოვნოდ გავატარე სამი კვირა. ამასთან ერთად, მე მინდოდა მეთქვა ამ მომხიბლავი ქვეყნისათვის – „აჰა, ადგილი! აჰა, ის არე!“.

დღეს თქვენთან ისევ ერთი სათხოვარი მაქვს, ჩემო ძვირფასო, რადგან ამ საქმით ნინო ისევე ინტერესდება, როგორც მე. იმედი მაქვს, უარს არ მეტყვით. გერმანელმა მეცნიერმა, ბ-ნმა არტურ შილბახმა² დაიწყო ქართული ენის შესწავლა, მაგრამ რადგან მას ბროსეს³ ნაწარმოებების გარდა სხვა წიგნები არ აქვს, მომმართა თხოვნით, მიმეთითებინა სხვა წიგნები, კონკრეტულად, უფრო ახლები. მე ვუპასუხე, რომ ქართულის სწავლა შედარებით ადვილია პრაქტიკულად, რადგან გრამატიკა ჯერ კიდევ არ არის საკმარისად დახვეწილი. ვფიქრობ, ბ-ნ შილბახს უნდა გავუგზავნო: 1. მოკლე ფრანგული გრამატიკა, 40 ასლი; 2. მოკლე სახელმძღვანელო ფრანგული ენისა, 50 ასლი. ორივე წიგნი გამოცემულია წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ და ვფიქრობ, ბ-ნი შილბახი იქიდან შეძლებს, ისწავლოს ყოველდღიური სიტყვები და გამოთქმები. რუსული რომ იცოდეს, გავუგზავნიდით ქართული ენის თვითმასწავლებელს, მაგრამ მან ეს ენა არ იცის. უთხარით ასევე გოგებაშვილს, მას გაუგზავნოს დედაენა და სხვა წიგნები. იმედი მაქვს, გამოიჩინოთ გულისხმიერებას და მალევე გაუგზავნით პირდაპირ ბ-ნ შილბახს, რადგან მთხოვა, სასწრაფოდ მოვუძიო ეს წიგნები. ის ცხოვრობს შტუტგარტში – კორნერის ქუჩა, 830, დოქტორი არტურ შილბახი. ძალიან ასიამოვნებთ ბ-ნ შილბახს, თუ მას გაუგზავნით შექსპირის თქვენეულ თარგმანებს.

¹ იგულისხმება გრიგოლ ორბელიანის ლექსი „მოგონება“ (1851).

² არტურ შილბახი – გერმანელი მეცნიერი. ჩვენთვის უცნობია, ისწავლა თუ არა მან ქართული და აქვს თუ არა შეტანილი რაიმე წვლილი ქართველოლოგიურ მეცნიერებაში.

³ ბროსე მარი (1802–1880) – ფრანგი ორიენტალისტი და ქართველოლოგი, ევროპაში მეცნიერული ქართველოლოგიის ფუძემდებელი, ქართული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოების ავტორი. 1834 წელს პარიზში გამოსცა ნაშრომი „L'art libareli ou grammaire georgienne“ (ხელოვნება აზნაურობითი გინა ქართულისა ენისა თვითმასწავლებელი).

გთხოვთ, გამოიჩინოთ გულისხმიერება და თქვენვე დააწეროთ გზავნილზე მისამართი, რადგან წიგნების მაღაზიის მმართველმა, შესაძლოა, არ იცოდეს გერმანული. ბ-ნი შილბახი ძალიან ინტერესდება თქვენი ლიტერატურით და ამჟამად ამზადებს კვლევას ხევისურებზე. რამდენიმე კვირაში მე ჩამოვალ ტფილისში, მაგრამ, სავარაუდოდ, მანამდე წავალ უცხოეთში. ყოველ შემთხვევაში, იმედი მაქვს, მალე შევხვდებით.

*გულწრფელად თქვენი მეგობარი,
არტურ ლაისტი*

დასკვნა: ზემოთ მოხმობილი წერილები იმის დასტურია, თუ რა ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ივანე მაჩაბელს ოლივერ უორდროპთან და არტურ ლაისტთან. ეს ურთიერთობა, პირველ რიგში, ქართული კულტურის ინტერესებიდან გამომდინარეობს. თავის მხრივ, როგორც ამ ეპისტოლეებიდან ჩანს, ბრიტანელიცა და გერმანელიც უზომოდ და უანგაროდ არიან შეყვარებული საქართველოზე. არტურ ლაისტის წერილში აღნიშნულია: „მე ვკითხულობ ყოველდღე „ივერიას“ და ამგვარად საქმის კურსში ვარ, რა ხდება თქვენს ლიტერატურაში“. იგივეს თამამად იტყოდა ოლივერ უორდროპიც. ეს მიმოწერა იმასაც გვამცნობს, რომ ივანე მაჩაბელი მართო არ იყო და ქართული საზოგადოების არაერთი წარმომადგენელი – ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი, სიმონ წერეთელი თუ ქართველი ქალბატონები – რა ახლო ურთიერთობაში იყო ამ ორ გამორჩეულ ქართველოლოგთან და როგორ ნათლად ჰქონდათ წარმოდგენილი მათი გარჯა და საქმიანობა ქვეყნის საკეთილდღეოდ. ამდენად, ეს ფრანგულენოვანი წერილები მკაფიო სურათს იძლევა ეპოქის კულტურული ვითარების შესახებ და სწორედ ამით არიან ფასეულნი.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

ბრეგაძე, ლ. (2010), *მოგზაურობა „კაუკაზიმე პოსტის“ ფურცლებზე*. თბილისი: გამომცემლობა „არტანუჯი“.

ლაისტი, ა. (1891), *წერილი ივანე მაჩაბელს*. გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი, ივანე მაჩაბლის ფონდი, N14168-ბ.

ლაისტი, ა. (1891), *წერილი ივანე მაჩაბელს*. გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი, ივანე მაჩაბლის ფონდი, N14170-ბ.

ლაისტი, ა. (1892), *წერილი ივანე მაჩაბელს*, გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი, ივანე მაჩაბლის ფონდი, N14171-ბ.

ლაისტი, ა. (1895), *წერილი ივანე მაჩაბელს*, გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი, ივანე მაჩაბლის ფონდი, N14173-ბ.

ლაისტი, ა. (1895), *წერილი ივანე მაჩაბელს*, გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი, ივანე მაჩაბლის ფონდი, N14172-ბ.

ლაისტი, ა. (1897), *წერილი ივანე მაჩაბელს*, გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი, ივანე მაჩაბლის ფონდი, N14169-ბ.

მჭედლიშვილი, ჯ. (2007), *მაჩაბელებზე ლეგენდების გარეშე*. თბილისი: გამომცემლობა „რაეო“.

უორდროპი, ო. (1891), *წერილი ივანე მაჩაბელს*, გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი, ივანე მაჩაბლის ფონდი, N14218-ბ.

უორდროპი, ო. (1895), *წერილი ივანე მაჩაბელს*, გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი, ივანე მაჩაბლის ფონდი, N14174-ბ.

შარაძე, გ. (1984), *ბედნიერებისა და სათნოების საუნჯე (უორდროპები და საქართველო)*. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.

ჭელიძე, ვ. (1968), *ივანე მაჩაბელი*. თბილისი: გამომცემლობა „ნაკადული“.

REFERENCES:

- Bregadze, L. (2010), *A Voyage Through Kaukasische Post Newspaper*. Tbilisi: Publishing House „Artanuji“.
- Leist, A. (1891), Letter to Ivane Machabeli. Giorgi leonidze State Museum of Georgian Literature, Fund of Ivane Machabeli, N14168-x.
- Leist, A. (1891), Letter to Ivane Machabeli. Giorgi leonidze State Museum of Georgian Literature, Fund of Ivane Machabeli, N14170-x.
- Leist, A. (1892), Letter to Ivane Machabeli. Giorgi leonidze State Museum of Georgian Literature, Fund of Ivane Machabeli, N14171-x.
- Leist, A. (1895), Letter to Ivane Machabeli. Giorgi leonidze State Museum of Georgian Literature, Fund of Ivane Machabeli, N14173-x.
- Leist, A. (1895), Letter to Ivane Machabeli. Giorgi leonidze State Museum of Georgian Literature, Fund of Ivane Machabeli, N14172-x.
- Leist, A. (1897), Letter to Ivane Machabeli. Giorgi leonidze State Museum of Georgian Literature, Fund of Ivane Machabeli, N14169-x.
- Mchedlishvili, J. (2007), *Machabeli without Legends*. Tbilisi: Publishing House „Raeo“.
- Sharadze, G. (1984), *The Treasure of Happiness and Virtue*, Tbilisi: Publishing House „Sabchota Sakartvelo“.
- Chelidze, V. (1968), *Ivane Machabeli*, Tbilisi: Publishing House „Nakaduli“.
- Wardrop, O. (1891), Letter to Ivane Machabeli, Giorgi leonidze State Museum of Georgian Literature, Fund of Ivane Machabeli, N14218-x.
- Wardrop, O. (1895), Letter to Ivane Machabeli, Giorgi leonidze State Museum of Georgian Literature, Fund of Ivane Machabeli, N14174-x.